

Osmanlı'nın Gotik Üslup ile Kurduğu İlişki: Lefkoşa Selimiye Camii'ndeki Aziziye Kapısı Örneği

Ottoman's Relationship With Gothic Style: The Example of Aziziye Gate in Nicosia Selimiye Mosque

Tolga DEĞERLİER*

Özet

Bu çalışmanın amacı Lefkoşa Ayasofyası olarak da tanımlayabileceğimiz Selimiye Camii'nde yer alan Aziziye Kapısı'nın, Osmanlı mimarlık faaliyetlerinin gotik üslup ile kurduğu ilişki bağlamında incelenmesi ve tartışılmasıdır. Çalışma kapsamında incelenen portalin gotik mimariden Osmanlı kimliğine entegrasyonu Sultan Abdülaziz'in saltanat dönemi göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve Aziziye Kapısı'nın Osmanlı mimarlık faaliyetleri açısından istisnai bir örnek olduğu anlaşılmıştır. Eski adı St. Sophia Katedrali, Osmanlı dönemindeki adıysa Ayasofya Camii olan bugünkü Lefkoşa Selimiye Camii; Geç Orta Çağ'ın Kıbrıs Krallığı'nın başkentinde inşa edilmiş olan bir Katolik katedralidir. Yurtdışı seyahatleriyle dönemine damga vurmuş olan Sultan Abdülaziz'in 1874 yılında Kıbrıs'ı ziyaret edeceği gerekçesiyle yapının güney transept kolu üzerindeki gotik portal sökülerek apside taşınmıştır. Tympanumundaki orta nişe tuğralı bir kitabe yerleştirilmiş, yandaki iki küçük nişin içineyse Batılılaşma dönemi Osmanlı sanatını yansıtan üçlü selvi ağaçları resmedilmiştir. Sultan Abdülaziz adaya hiç gitmemiş olsa da onun ziyareti için yapıya bu tarz bir müdahalenin yapılmış olması dikkat çekicidir. Osmanlı cami mimarisinde Neo Gotik stilin kullanımı Sultan Abdülaziz dönemiyle başlamıştır. Ancak buradaki örnekte Osmanlı mimarları Neo Gotik bir eser ortaya koymamış, halihazırda var olan bir gotik eseri taşıyarak, dönüştürmüş ve Osmanlı kimliğini yansıtan yeni bir yorum getirmişlerdir. Osmanlı döneminin eklentileri haricinde portalin sövelerinin oturduğu kaideler ve sövelere oturan impostlarda Geç Orta Çağ'ın grotesk figürlü rölyefleri hala görülebilmektedir. Orijinalinde katedral olarak inşa edilmiş olan bu yapının camiye çevrildikten sonra mihrap aksı, apsisle denk düşmemiş, iç mekanda mihrap nişleri güneydoğu yönünde yerleştirilmiştir. Aziziye Kapısı'nın apsisin tam ortasına yerleştirilmesinin nedeni olarak; yapının estetiğiyle çelişilmek istenmemesi, apsis kolunun içinde padişahın ibadeti için güvenli bir alan oluşturulabileceği düşüncesi ve batı-doğu aksında yapıya giriş çıkışların kible yönündeki ibadeti engellememesi gösterilebilir. Portalin sarımtırak kum taşından değil de, mermerden inşa edilmiş olması ve hali hazırda mihrap nişi arkasında kaldığı için kullanılamaması özellikle güney transept portalinin padişahın ziyareti için tercih edilmesinde etkili olmuştur. Aziziye Kapısı tüm bu özellikleri dikkate alındığında Osmanlı kimliğinin gotik üslup üzerine inşa edildiği, tarihi coğrafyaya özgü nitelikler barındıran ve bir benzeri daha olmayan istisnai bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: *Lüzinyan, Lefkoşa, Osmanlı, Gotik, Kıbrıs*

*Trakya Üniversitesi

DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0355

Abstract

The aim of this study is to analyse and discuss the Aziziye Gate in the Selimiye Mosque, which can also be defined as the Hagia Sophia of Nicosia, in the context of the relationship between Ottoman architectural activities and the gothic style. The integration of the portal from gothic architecture into the Ottoman identity was evaluated by considering the reign of Sultan Abdülaziz and it was understood that Aziziye Gate is an exceptional example in terms of Ottoman architectural activities. The Selimiye Mosque in Nicosia, formerly known as St. Sophia Cathedral, formerly known as Hagia Sophia Mosque in the Ottoman period, is a Catholic cathedral built in the capital of the Kingdom of Cyprus in the Late Middle Ages. The gothic portal on the south transept arm of the building was dismantled and moved to the apse on the grounds that Sultan Abdülaziz, who marked his period with his travels abroad, would visit Cyprus in 1874. An inscription with a monogram was placed in the central niche in the tympanum, while two small niches on the sides are decorated with a trio of cypress trees reflecting the Ottoman art of the Westernisation period. Although Sultan Abdülaziz never visited the island, it is noteworthy that such an intervention was made for his visit. The use of Neo Gothic style in Ottoman mosque architecture started with the reign of Sultan Abdülaziz. In this case, however, the Ottoman architects did not create a Neo-Gothic work, but moved an existing Gothic work, transformed it and brought a new interpretation reflecting the Ottoman identity. Apart from the additions of the Ottoman period, the grotesque figural reliefs of the Late Middle Ages can still be seen on the bases on which the jambs of the portal rest and on the impostes resting on the jambs. The mihrab axis of this building, which was originally built as a cathedral, did not coincide with the apse after it was converted into a mosque, and the mihrab niches in the interior were placed in the southeast direction. The reason for the placement of the Aziziye Gate in the centre of the apse is that the aesthetics of the building was not wanted to be contradicted, the idea that a safe area for the sultan's worship could be created inside the apse arm, and the entrance and exit of the building on the west-east axis did not prevent the worship in the qibla direction. The fact that the portal was built of marble, not yellowish sandstone, and that it could not be used because it was currently behind the mihrab niche was especially effective in the preference of the south transept portal for the sultan's visit. When all these features are taken into consideration, Aziziye Gate is an exceptional artefact that is unique in its historical geography, where the Ottoman identity is built on the gothic style.

Keywords: *Lusignan, Nicosia, Ottoman, Gothic, Cyprus*

GİRİŞ

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in tam merkezinde bulunan; 9,251 km² yüzölçümüyle Sicilya ve Sardinya'dan sonra Akdeniz'in en büyük üçüncü adasıdır. Adanın isminin nerden geldiğine dair üç farklı teori bulunmaktadır; bunların ilki Latince Cuprum denilen bakır madeninden kaynaklandığı, diğeri ise Bizanslı Stefanos'un öne sürdüğüne göre Antik Yunan mitolojisinde Afrodite kültüyle ilişkili Kıbrıs'ın efsanevi kralı Kiniras'ın kızı, Kıbrıs'tan (Cyprus) kaynaklandığı yönündedir.³ Ayrıca Cyprus isminin yine Antik Yunan mitolojisindeki "Kiparissos" karakterinin ismiyle benzeşiyor olduğuna da dikkat çekmek isterim. Ovid'e göre; Kiparissos, Tanrı Apollon'un sevdiği bir gençtir (eromenos), evcil geyiğini yanlışlıkla mızrağıyla vuran Kiparissos, üzüntüsünden sonsuza dek ağlamayı diler. Apollon da Kiparissos'u bir servi ağacına dönüştürür.⁴ Servi ağacı (Cupressus), bir motif olarak Lefkoşa Selimiye Camii'ndeki Aziziye Kapısı'nın süsleme programında da tesadüfen kendisini gösterecektir (**Görsel 1**).

Görsel 1: Aziziye Kapısı'nın tympanumundan detay (Tolga Değerlier, 2019)

1. Lüzinyan İdaresi'nin Kuruluşundan, Osmanlı Fethine Kadar Ada

Çağlar boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan adada, 1192 yılında ilk kez adanın tümüne hâkim olan ve yönetim merkezi de ada üzerinde bulunan Kıbrıs Krallığı kurulmuştur.⁵ Guy de Lusignan, 1180 yılında Kudüs Prensesi Sibylle'le evlendi.⁶ 1185 yılında Kral IV. Baudouin (Cüzzamlı) vefat edince yerine velayet ilan ettiği V. Baudouin çocuk yaşta Kudüs Kralı oldu. Çocuk kral da 1186 yılında vefat edince yerine Kudüs Kraliçesi olarak Sibylle taç giydi ve o da eşi Guy de Lusignan'a Kudüs Kralı tacını taktı.⁷ 1187 yılında Kral Guy de Lusignan, Selehaddin Eyyubi'ye esir düştü ve

² Bazı kaynaklarda adanın yüzölçümü 9283 km² olarak geçmektedir ancak ada 9251 km²'dir. Mustafa Kamil Dürüst, *Kıbrıs Rehberi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, 1983, s. 10.

³ *Resimlerle Kıbrıs*, ed. Kemal Rüstem, Rüstem Kitabevi, 1961, s. 5.

⁴ Servi ağacının özü, gövdesinde gözyaşına benzer damlalar oluşturur. Kiparissos için; Publius Ovidius Naso, *Dönüşümler I-XV*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 269-270.

⁵ Bener Hakkı Hakeri, *İlginç Olaylar ve Tarihi Eserlerle 1570'e Dek Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa: Hakeri Yayınları, 1983, s. 123.

⁶ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık A.Ş., 1997, s. 130.

⁷ A.g.e., s. 134-135.

çok kısa bir süre sonra Selehaddin Kudüs'ü de teslim aldı.⁸ Bu olaylar Kudüs Krallığı'nın resmen yıkıldığını gösterse de daha sonraları Kıbrıs Kralları uzun yıllar Kudüs Krallığı üzerinde hak iddia etmişlerdir. 1188 yılında Selehaddin esir aldığı pek çok ileri gelen şahısla birlikte Guy de Lusignan ve eşi Sibylle'i de serbest bıraktı.⁹ Kraliçe Sibylle 1190 yılında salgın hastalıktan vefat edince Guy de Lusignan'ın Kudüs tacı üzerindeki iddiası tehlikeye düştü çünkü kendisi kraliçe eşi vasfıyla kral olmuştu.¹⁰ III. Haçlı Seferi'yle doğuya gelen ve 1191 yılında Kıbrıs'taki isyancı Isaakios Dukas Komnenos yönetimini deviren İngiltere Kralı "Aslan Yürekli" Richard, 1192 yılında adanın yönetimini devrik kral Guy de Lusignan'a bıraktı. 1194 yılında Guy de Lusignan Kıbrıs Kralı ünvanını resmen alamadan hayatını kaybedince yerine kardeşi Amaury de Lusignan getirildi ve Alman İmparatoru VI. Heinrich tarafından taçlandırılıp resmen kral ilan edildi.¹¹ 1489'da Kraliçe Katerina Kornaro'nun yönetimi Venedik Cumhuriyeti'ne devretmesine kadar yaklaşık 300 yıl adada hüküm süren Lüzinyan Hanedanı Kıbrıs'ta, Fransa'dakine benzer çok sayıda gotik yapı inşa etti.¹² Adanın Rum Ortodoks halkı Bizans geleneklerini devam ettirirken, bunlara Haçlıların etkisiyle Latin Katolik geleneklerini takip eden bir nüfus da eklenmiştir.¹³ 1489 yılından sonra yaklaşık 82 yıl adaya hükmeden Venedik Cumhuriyeti 4 Ağustos 1571 tarihindeki yenilgisinden sonra Kıbrıs'taki tüm hâkimiyetini Osmanlı İmparatorluğu'na bırakmıştır.¹⁴

Fetih sonucu adayı terk eden Latin Katolik ve Rum Ortodoksların yerine imparatorluk, iskân politikası gereği Türkleri yerleştirmeye başlamıştır.¹⁵ Adada fethedilen iki önemli şehir Lefkoşa ve Mağusa'nın en büyük katedralleri St. Sophia ve St. Nicholas camiye çevrilmiş; St. Sophia Katedrali (Görsel 2), Ayasofya Camii; St. Nicholas Katedrali ise şehri fetheden komutanın adını alarak Lala Mustafa Paşa Camii olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Osmanlılar da tıpkı Lüzinyanlar gibi adaya 300 yıl civarı hükmetmiş ve bu süre boyunca adada pek çok mimari eser inşa etmişlerdir. Buna karşın adadaki Osmanlı hâkimiyetinin kültürel mirası kesinlikle Lüzinyanların ki kadar görkemli olmamıştır. Zira Lüzinyan döneminde ada başlı başına bir krallıktır, Osmanlılar içinse ada başkent Konstantinnye'den oldukça uzak bir taşradan ibarettir. Ayrıca Kıbrıs Krallığı'ndan kalma gotik kilise ve katedraller, ada dışında Osmanlı'nın başka hiçbir imar faaliyetine ilham kaynağı olmamıştır. Osmanlı'nın geç döneminde batı kültürünün de tesiri altında kalan ada, 1878'de İngiliz idaresine geçince neredeyse tümüyle batılı bir kimliğe bürünmüş ve adada ilhamını Lüzinyan döneminin gotik üslubundan alan Neo Gotik eserler inşa edilmiştir.

⁸ A.g.e., s. 139-141.

⁹ A.g.e., s. 146.

¹⁰ A.g.e., s. 152.

¹¹ A.g.e., s. 160-163.

¹² Hakeri, İlginç Olaylar ve Tarihi Eserlerle 1570'e Dek Kıbrıs Tarihi, s. 166-174.

¹³ Netice Yıldız, "Orta Çağ Hıristiyanlık Felsefesinin Kıbrıs'ta Yansımaları ve Gotik Sanat", *Sanat ve İnanç/2*, ed. Banu Mahir ve Halenur Katipoğlu, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanatı Araştırma Merkezi, 2004, s. 80.

¹⁴ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2000, s. 12-14.

¹⁵ George Hill, *Kıbrıs Tarihi: Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, Çev. Nazım Can Serbest, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 3.

¹⁶ Semavi Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Kıbrıs Özel Sayısı, sayı 44/323 (1974), s. 9-10. Lala Mustafa Paşa Camii de uzun yıllar "Ayasofya" adıyla anılmıştır.

Görsel 2: Lefkoşa Selimiye Camii'nin batı cephesi (Tolga Değerlier, 2019)

2. St. Sophia Katedrali ve Kıbrıs'ın Türk Fethi

Katedralin inşaatının tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de 12.yy'ın sonu veya 13.yy'ın başları olduğu tahmin edilmektedir. Katedralin inşaatı tıpkı Geç Orta Çağ'ın diğer gotik katedralleri gibi uzun yıllar devam etmiştir. Katedralde ilk dini tören 1326 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Kıbrıs Krallığı'nın başkenti Lefkoşa'da bulunan katedral, Kıbrıs krallarının taç giyme törenlerinin yapıldığı yerdir.¹⁸ Uzun yıllar boyunca çeşitli depremler, savaşlar ve isyanlarda defalarca kez zarar gören katedral, Osmanlı'nın adayı fethi sonrası camiye çevrilmiş; Lüzinyan döneminden kalma kimi mezar kapakları, rölyef ve yalın mimari unsurlar korunarak günümüze miras bırakılmıştır. Bununla birlikte yapının vitrayları tümüyle yok edilmiş, cephelerdeki gargoyles vb. heykellerin büyük çoğunluğu kırılarak tahrip edilmiştir.¹⁹ Yapının apsis aksı ve kible yönü birbirlerine denk düşmediği için iç mekânın güney duvarlarına 3 adet mihrap eklenmiştir. Yapı transeptli bazilikal planlı olduğundan, klasik devir Osmanlı mimarisinde amaçlanan iç mekân bütünlüğü idealinden uzaktır. Yapının batı yönüne eklenen çift minareler, çan kuleleriyle birebir aynı mantıkta, batı cephesinin iki yanından görülecek şekilde inşa edilmişlerdir. Batı cephesi, kibleyi işaret eden mihrapların karşısında bulunmuyor olsa bile, artık cami olarak kullanılan yapının ana girişi olarak algılanmaya devam edilmiştir ve bu doğrultuda eklenen minareler de yapının genel estetik yapısıyla uyumludurlar. Zaten minareler kalın ve yukarı doğru incelen yüksek gövdeleriyle tıpkı gotik üslupta olduğu gibi Tanrı'ya ulaşma, göğe yükselme hissiyatı uyandırır.

Kadınlar mahfili, ana mihrabın bulunduğu bölümün simetriğinde, kuzey cephesinde kendi girişi bulunan ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Minber, vaaz kürsüsü, müezzin mahfili, şadırvanlı avlu ve tabii ki Aziziye Kapısı da diğer Osmanlı dönemi eklerinin bazılarıdır (Görsel 3). Şadırvanlı avlunun da yapının batı cephesinin önünde bulunuyor oluşu, bu cephenin ana cephe olarak algılanmaya devam edildiğini göstermektedir. Caminin adı 1954 yılında Ayasofya'dan, Selimiye'ye çevrilmiştir.²⁰

¹⁷ Bener Hakkı Hakeri, *Kıbrıs'taki Tarihi Eserler*, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 2008, s. 201.

¹⁸ İbrahim Yapıcıoğlu, *Kuzey Kıbrıs'taki Basilika, Katedral, Manastır, Kilise ve Şapeller*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 2007, s. 520.

¹⁹ Camille Enlart, *The Gothic Art and Renaissance in Cyprus*, Londra: Trigraph, 1987, s. 88-90.

²⁰ Kemal Özkurt, "Kıbrıs'ın Fethi ve Bazı Mabetlerin Ulu Camiye Tahvili", *9. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2021, s. 377.

Görsel 3: Mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve müezzin mahfilinden görünüm (Tolga Değerlier, 2019)

Aziziye Kapısı, bugün yapının apsisinin tam ortasında yer alsa da, orijinalinde bu portal yapının güney transept kolunun ucunda yer almaktaydı.²¹ Kimi kaynaklar kapının 1874 yılında Sultan Abdülaziz'in adayı ziyaret edeceği gerekçesiyle taşınmış olduğunu, kimileriye kadınların girişine mahsus tasarlandığını ileri sürmektedir.²² Oysaki yapının hali hazırda kullanılan bir kadınlar mahfili ve mahfile girişi sağlayan ayrı bir kapısı bulunmaktadır. Kapı özenli ve gösterişli düzenlemesiyle büyük bir ihtimalle kadınlar mahfiline geçiş için değil, padişahın girişi için tasarlanmıştır. Buna karşın yapıda hünkâr mahfilinin bulunmayışı dikkat çekicidir, zira Sultan Abdülaziz'in Kıbrıs ziyareti bir sebepten iptal edilmiş ve bildiğimiz kadarıyla Kıbrıs'a herhangi bir padişah ayak basmamıştır.

3. Sultan Abdülaziz'in Saltanat Dönemi ve Aziziye Kapısı

Rauf Denктаş'ın "*Kapılar*" temalı fotoğraf albümünün içeriğinde Aziziye Kapısı'nın yer almaması ilginçtir fakat albümün başında Prof. Dr. Netice Yıldız'ın kapı sembolizmi konusunda yaptığı değerlendirme son derece yerindedir; "*Kapılar, her zaman zenginliğin, gücün sembolü olmuştur. Bunların büyüklüğü ekonomik gücü sembolize ederken, süslemeleri ise sahiplerinin zevkleri yanında dinsel inançlarını yansıtmaktadır.*"²³

Aziziye Kapısı'nın kitabesinde (Görsel 1) sıklıkla tuğra zannedilen bir besmele-i şerif ve dokuz beyitli manzum sülüs yazı yer almaktadır. Bismelenin hemen altındaki kuşakta ise Nisa Suresi'nin yüzüncü ayetinin son cümlesi; "Şüphesiz müminlere namaz belirli vakitlerde farz kılınmıştır" yazmaktadır. Hem bismelenin başında, hem de kitabenin sonundaki yapraklı gonca gül motifleri aslında kitabenin başını ve sonunu ifade etmektedir. Yapılış tarihi olarak hicri 1291 (miladi 1874) ve sonda ise Üstad Ahmed Şükri Efendi'nin imzası yer almaktadır. Ayrıca 9 beyitli manzum yazıda kapının Nazif Paşa tarafından Sultan Abdülaziz için yapıldığı da belirtilmektedir.²⁴ Osmanlı Arşivleri'nde hicri 1291 tarih-

²¹ Enlart, *The Gothic Art and Renaissance in Cyprus*, s. 104.

²² ki farklı görüş için; İsmet Konur, *Kıbrıs Türkleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938, s. 94-95 ve Hakeri, İlginç Olaylar ve Tarihi Eserlerle 1570'e Dek Kıbrıs Tarihi, s. 168.

²³ Netice Yıldız, "Kıbrıs'ta Kapıların Öyküsü", *Kapılar*, ed. Rauf Denктаş, İstanbul: Tuncabank, 1995, s. 5.

²⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, "Fotoğraflarla Kıbrıs Türk-İslam Kitabelerinden", *Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası*, Lefkoşa: Atatürk Kültür Merkezi, 1989, s. 59-60.

li bir belgede Lefkoşa Ayasofyası'nın vakıf gelirlerinin doğru yönetilmediği belirtilerek onarım emri verilmiştir.²⁵ Aziziye Kapısı'nın inşası da muhtemelen bu emir kapsamında gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Kıbrıs Mutassarıfı Nazif Paşa'nın aşar dolayısıyla görevinden azledilerek Dersaadet'e getirildiği ancak ertesini yıl bundan sorumlu tutulmadığını gösteren iki arşiv belgesi daha bulunmaktadır.²⁶

Görsel 4: Yeşil adam tasviri (Tolga Değerlier, 2019)

Kapı orijinalinde gotik üslubu yansıttığından dolayı üzerinde bir takım grotesk figürlü rölyefler bulunmaktadır. Bu figürler arasında yüzü kazınmış siren, harpi veya sfenks benzeri fantastik yaratıklar (Görsel 5 ve 6), iki adet tamamen kazınmış insan yüzü ve Osmanlı dönemi sövesinin oturduğu kaidede nispeten sağlam bir “yeşil adam” tasviri (Görsel 4) yer almaktadır. Yeşil adam tasvirleri çoğu kaynakta yeniden doğuş sembolü olarak nitelendirilmektedir.²⁷ Kimi kaynaklardaysa bunların günahkârları veya ölmüş kişileri sembolize ediyordukları üzerine tartışılmaktadır.²⁸

Görsel 5: Grotesk figürler (Tolga Değerlier, 2019)

²⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), İ..DH., No. 47359, Gömlek No. 680.

²⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), İ..MMS., No. 2182, Gömlek No. 50 ve Osmanlı Arşivi (BOA), İ..MMS., No. 2370, Gömlek No. 53.

²⁷ Netice Yıldız, “Kıbrıs Gotik Sanatında Yeşil Adam Figürü”, *VI. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 2002, s.841.

²⁸ Mike Harding, *A Little Book of The Green Man*, Londra: Aurum Press, 1998, s. 66.

Görsel 6: Siren ya da harpi (Tolga Değerlier, 2019)

Kapının tympanumunda (Görsel 7) ortadaki daha büyük olan üçlü, üç dilimli sağır kemerli nişler içerisinde önceden rölyefler olduğu tahmin edilmektedir. Bugün bu rölyeflerin yerinde; ortada kitabe, iki yan niş içerisinde ise Osmanlı'nın modernleşme döneminin izlerini taşıyan, natüralist tarzda üçlü servi ağacı resimleri bulunmaktadır.²⁹ Servi ağaçları eski Türk inanışlarında yeryüzü ve cennet arasında bir köprü görevi görerek ata ruhlarının cennete yükselmesini sağlamaktadır.³⁰ Türk-İslam geleneklerinde de genellikle hayat ağacı veya cennet ağacı olarak anılmakta, ölümden sonraki hayatın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapının sarımtırak kumtaşından değil de mermerden oluşu, mihrap arkasında kalması sebebiyle işlevini kaybetmesi de özellikle bu kapının seçilmesinde etkili nedenlerdir.

Sultan Abdülaziz, 21 Haziran 1867 tarihinde; Yunanistan, İtalya, Fransa, İngiltere, Belçika, Prusya, Avusturya-Macaristan ve Balkanlar'ı kapsayan bir Avrupa seyahatine çıkmıştır.³¹ Bu seyahat dönüşü özellikle mimariye dair edinilen izlenimler, Osmanlı'nın son dönem eklektik yapılarının süsleme repertuarında hiç şüphesiz bir zenginleşmeye neden olmuştur. Sultan Abdülaziz devrinde ilk kez minarelerin kapalı şerefeli bölümlerinde Neo Gotik tasarımlara yer verilerek Osmanlı cami mimarisinde Neo Gotik stilin eklektik yorumları ortaya çıkmıştır.³² Minareler, mimari formları gereği yerden göğe doğru inceleterek yükselen kulelerdir ve aslında Gotik mimarinin yansıttığı göğe yükselme hissiyatıyla aynı perspektife sahiplerdir. Hatta servi ağacı tasviri dahi bir form olarak yerden göğe doğru inceleterek yükselmesiyle benzer bir semboldür. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde edindiği izlenimlerde Gotik mimari eserlerin olmadığını varsaymak oldukça güçtür. Büyük ihtimalle Osmanlı cami mimarisine Neo Gotik stilin girmesi ve bunun kapalı şerefeli minarelerle başlaması bu sebeplerledir.

²⁹ Enlart, *The Gothic Art and Renaissance in Cyprus*, s. 104.

³⁰ Pervin Ergün, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2022, s. 294.

³¹ Osman Köksal, "Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt IV, sayı 1 (2003), s. 119-122.

³² Tolga Değerlier, İstanbul'daki Mimari Örnekler Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Orta Çağcılık, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2024, s. 175.

Görsel 7: Aziziye Kapısı (Tolga Değerlier, 2019)

4. Aziziye Kapısı'nın Gotik Üslubu ve Adada Osmanlı Hâkimiyeti Üzerine Bir Değerlendirme

Osmanlı mimarisinde dini yapılara Neo Gotik stilin girmesi, 19.yy eklektik mimarisine büyük bir zenginlik katmıştır. Ancak yaklaşık 300 yıldır Osmanlı egemenliğinde olan Kıbrıs Adası'nın veya Yakın Doğu'nun çeşitli yerlerinde Haçlı Seferleri'nin bir sonucu olarak var olan gotik mimari eserlerin, Osmanlı mimarisine neredeyse hiç ilham vermemiş olması dikkat çekici bir husustur. Hatta gotik mimarinin İslami kökenleri konusunda da çeşitli görüşler vardır.³³ Osmanlı'da Neo Gotik stil ilhamını doğrudan Avrupa'daki gotik mimari eserlerden almaktadır. Hiçbir padişahın ayak basmadığı, başkentten uzak bir taşradan ibaret olan Kıbrıs'ı gotik yapılar karakterize etmektedir. Kıbrıs, Britanya İmparatorluğu'nun egemenliğine girdiğinde Lysi (Akdoğan) Panagia Kilisesi'nin mimarisinde yerdeki gotik katedraller ilham kaynağı olmuşlardır. Lefkoşa'daki Aziziye Kapısı orijinalinde gotik bir eser olmasıyla önemli bir özelliğe sahiptir. Osmanlı medeniyeti Kıbrıs'la ilişki kurarken hiç şüphesiz gotik mimari eserlere uyumlu ekler yaparak estetiği bozmaktan kaçınmışlardır ancak yaptıkları eklerin hiçbirisinin gotik üslubu yansıtmadığını da unutmamak gerekir. Osmanlı cami mimarisinde Avrupa sayesinde çoktan Neo Gotik stille tanışılmış olunmasına karşın, Aziziye Kapısı'nın düzenlenmesinde Neo Gotik stilin tercih edilmediği ve gotik üslupla bir uyum yakalama kaygısı güdülmediği anlaşılır. Stilistik rekonpozisyon anlayışıyla yaklaşılsaydı yapıda bir üslup birliği sağlama kaygısı güdülebilirdi, bu da ancak Neo Gotik stille mümkün olacaktı.³⁴ Bunun uygulanmamış

³³ Belkıs Mutlu, *Batı Sanatında Biçimlenme ve Doğu Akdeniz*, İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1977, s. 189.

³⁴ Stilistik rekonpozisyon kavramı için; Ahmet Ersen, "Stilistik Rekonpozisyon 'Üslup Birliği' Anlayışı ve Rekonstrüksiyon Düşüncesinin Kökenleri", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, sayı 14 (2015), s. 10-16.

olması da bir anlamda Abdülaziz dönemi mimarisinde eklektik yapıların öne çıkıyor olmasıyla açıklanabilir. Bunun yerine Osmanlı'nın hali hazırda var olan klasik ve modern estetik birikimi üzerinden Aziziye Kapısı'yla bir ilişki kurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Ortaya çıkan eser de Lüzinyan döneminin Fransa'dan, Kıbrıs'a taşınmış ve yereldeki Bizans gelenekleriyle harmanlanmış gotik üslubunun; Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmiş ve yereldeki İslam, Bizans ve diğer kültürlerle harmanlanmış olan Türk gelenekleriyle buluşması olarak tarif edilebilir. Yani hem kültürler doğu-batı aksında transfer edilmiş, hem de yerelde var olan geleneklerle de bağlar kurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Değerlier, Tolga. (2024). İstanbul'daki Mimari Örnekler Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Orta Çağcılık, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Demirkent, Işın.(1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık A.Ş.,
- Dürüst, Kamil. (1983). *Kıbrıs Rehberi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını,
- Enlart, Camille. (1987). *The Gothic Art and Renaissance in Cyprus*. Londra: Trigraph,
- Ergün, Pervin. (2022). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,
- Ersen, Ahmet. (2015). “Stilistik Rekompozisyon ‘Üslup Birliği’ Anlayışı ve Rekonstrüksiyon Düşüncesinin Kökenleri”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*. sayı 14, s. 10- 16.
- Eyice, Semavi. (1974). “Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*. *Kıbrıs Özel Sayısı*, sayı 44/323 s. 9-10.
- Hakeri, Bener Hakkı. (1983). İlginç Olaylar ve Tarihi Eserlerle 1570'e Dek Kıbrıs Tarihi. Lefkoşa: Hakeri Yayınları,
- Hakeri, Bener Hakkı. (2008). *Kıbrıs'taki Tarihi Eserler*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları, s. 201.
- Harding, Mike. (1998). *A Little Book of The Green Man*. Londra: Aurum Press,
- Hill, George. (2016). *Kıbrıs Tarihi: Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*. Çev. Nazım Can Serbest, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. (1989). “Fotoğraflarla Kıbrıs Türk-İslam Kitabelerinden”, *Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası*. Lefkoşa: Atatürk Kültür Merkezi,
- Konur, İsmet. (1938). *Kıbrıs Türkleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Köksal, Osman. (2003). “Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. cilt IV, sayı 1 s.119-122.
- Manisalı, Erol. (2000). *Dünden Bugüne Kıbrıs*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.,
- Mutlu, Belkıs. (1977). *Batı Sanatında Biçimlenme ve Doğu Akdeniz*. İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi,

Osmanlı Arşivi (BOA), İ..DH., No. 47359, Gömlek No. 680.

Osmanlı Arşivi (BOA), İ..MMS., No. 2182, Gömlek No. 50.

Osmanlı Arşivi (BOA), İ..MMS., No. 2370, Gömlek No. 53.

Özkurt, Kemal. (2021). "Kıbrıs'ın Fethi ve Bazı Mabetlerin Ulu Camiye Tahvili", 9. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,

Publius Ovidius Naso,. (2020). *Dönüşümler I-XV*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

Resimlerle Kıbrıs. (1961). (Ed. Kemal Rüstem), Rüstem Kitabevi,

Yapıcıoğlu, İbrahim. (2007). *Kuzey Kıbrıs'taki Basilika, Katedral, Manastır, Kilise ve Şapeller*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası,

Yıldız Netice. (1995). "Kıbrıs'ta Kapıların Öyküsü", *Kapılar*. ed. Rauf Denктаş, İstanbul: Tuncabank,

Yıldız, Netice. (2002). "Kıbrıs Gotik Sanatında Yeşil Adam Figürü", *VI. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi,

Yıldız Netice. (2004). "Orta Çağ Hıristiyanlık Felsefesinin Kıbrıs'ta Yansımaları ve Gotik Sanat", *Sanat ve İnanç/2*. ed. Banu Mahir ve Halenur Katipoğlu, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanatı Araştırma Merkezi,

